

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ ОПОДАТКУВАННЯ

THE GENESIS OF THEORY OF TAXATION

У статті здійснено ретроспективний аналіз основних положень і напрацювань світової економічної думки про оподаткування. Метою дослідження є визначення теоретичного базису задля надання рекомендацій щодо реформування податкової системи України. Реформування податкового механізму нашої держави в контексті необхідності стимулювання відбудови національної економіки є нагальною потребою сьогодення.

Ключові слова: податок, теорія оподаткування, ретроспективний аналіз, податкова система, еволюція, держава, концепція.

В статье осуществлен ретроспективный анализ основных положений и наработок мировой экономической мысли о налогообложении. Целью исследования является определение теоретического базиса для предоставления рекомендаций по реформированию налоговой системы Украины.

Реформирование налогового механизма нашего государства в контексте необходимости стимулирования восстановления национальной экономики является насущной потребностью сегодняшнего дня.

Ключевые слова: налог, теория налогообложения, ретроспективный анализ, налоговая система, эволюция, государство, концепция.

The article provides a retrospective analysis of the main provisions and developments of the world economic thought on taxation issues. The purpose of the study is to determine the theoretical basis for providing recommendations on reforming the tax system of Ukraine. Reforming the tax mechanism of our state in the context of the need to stimulate the restoration of the national economy is an urgent need of the present.

Key words: tax, theory of taxation, retrospective analysis, tax system, evolution, state, concept.

УДК 336.2:336.012.23

Альошин С.Ю.

к. е. н.,
старший викладач кафедри
економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. В сучасних умовах в Україні відбувається досить складний процес реформування структурної організації та основ функціонування податкової системи, її оптимізації і пристосування до соціально-економічних реалій з метою виконання завдань держави у сфері фіскальної політики. Потреба пошуку адекватних ринковим умовам засад організації фіскально-економічних відносин, оптимізації рівня податкового навантаження на економіку, підвищення дієвості податкового механізму зумовлює необхідність вивчення досвіду інших, більш розвинутих країн в історичній ретроспективі, порівняння з напрацюваннями вітчизняної економічної думки з метою формування відповідного теоретичного базису для проведення реформ. Усе це підкреслює актуальність вибраної теми наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єктивне висвітлення будь-якої проблеми неможливе без вивчення напрацювань попередників. Огляд навчальної та наукової літератури щодо еволюції теорій оподаткування засвідчив неабиякий науковий інтерес до цієї проблематики. Значна увага приділяється цьому напряму досліджень у роботах таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як, зокрема, В. Андрущенко, І. Благун, Л. Демиденко, А. Крисоватий, П. Мельник, О. Фрадинськиц. Вивчення праць згаданих науковців, а також фундаторів наукових теорій державних фінансів свідчить про те, що автори досить ґрун-

товно та системно підходять до визначення ролі податків у фінансовому механізмі держави. Однак необхідність стимулювання відбудови національної економіки вимагає подальшого реформування податкової системи України, що потребує подальшого напрацювання теоретичних основ щодо розбудови податкового механізму держави.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є ретроспективний аналіз і теоретична концептуалізація основних положень і напрацювань щодо оподаткування світової економічної думки в контексті визначення теоретичного базису для реформування податкової системи нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом під терміном «теорія оподаткування» науковці [1, с. 17] розуміють певну систему наукових поглядів, у яких відображаються сутність податків та оподаткування, їх еволюція, роль та значення у системі економічного, соціального та політичного розвитку суспільства. Загалом наведене визначення є загальноприйнятним.

Теорія оподаткування має багатовікову історію. Як слушно зазначає І. Благун [2, с. 10], стрижневим моментом її розвитку є обов'язкова орієнтація на фундаментальну податкову концепцію, яка може коригуватися залежно від завдань, що стоять перед державою в той чи інший історичний період. Вона має включати модель впливу економічних ефектів оподаткування на результати господарю-

вання, обсяг, характер і напрям інвестицій, сукупного попиту та особистого споживання, галузеву та територіальну структуру економіки. Динаміку змін фіскально-економічних відносин дуже добре ілюструє ретроспективний аналіз характеристик досліджуваних податкових систем на різних етапах соціально-економічного розвитку суспільства. Зокрема, перші згадки про податки з'являються в роботах мислителів Близького Сходу та Єгипетських манускриптах. Ранньоісторичний період близькосхідних держав характеризується догматичним сприйняттям навколишнього світу. Пануючі тоді уявлення про те, що Богу належить усе на землі, давали підстави правителям та жерцям накладати повинності за власним розсудом. А у П'ятикнижжі Мойсея було визначено, що Богу належить десятина, що й стало фінансовою основою Християнської церкви.

Давньогрецькі міста-держави, Стародавній Рим мали більш розвинені демократичні інститути, оскільки передбачали колегіальність управлінського процесу. Тоді стягування податків мало винятково прагматичний характер. Державна казна формувалася за рахунок казенних промислів, надходжень від орендної плати тощо. При цьому кількість податків та обсяг їх надходжень визначалися розміром державних витрат, насамперед пов'язаних з веденням військових дій. Законірно, що у військовий період фіскальний тягар істотно посилювався.

Феодална Європа до XV століття мало що нового внесла в теорію походження податків. Деякі питання оподаткування спробував висвітлити Фома Аквінський у XIII столітті. Однак його висновки стосовно податків зводилися до того, що вони є лише засобом покриття надзвичайних витрат, а головним джерелом доходів мають бути домени [3, с. 90]. Тобто фактично на той час ще не було спроб надати науково-теоретичне обґрунтування податкового механізму та необхідності сплати податків.

Активізація наукового інтересу до питань оподаткування відбулась в епоху первісного нагромадження капіталу завдяки італійським меркантилістам, таким як Н. Маккіавеллі, Ф. Гвічардіні, Дж. Ботеро. І. Озеров у своїй роботі [4, с. 72] дає вичерпну характеристику діяльності цих вчених: «Маккіавеллі рекомендує загальномайновий податок з кадастром; Гвічардіні виступає прибічником прогресивного оподаткування; Ботеро вважає непрямі податки найпридатнішими для оподаткування доходів від промисловості та рухомості».

Подальший розвиток теорія оподаткування знаходить в роботах французького економіста Ж. Бодена. Науковець, зокрема, охарактеризував основні джерела доходів, такі як мито, котре утримується із ввезених до країни товарів, та домени, що є державним майном, що приносить дохід

(зокрема, земля, ліси, право на володіння приватною власністю, капітал, який належить уряду). Ж. Боден відстоював точку зору, що податки треба застосовувати лише в надзвичайних випадках, оскільки вони є небезпечним засобом народного невдоволення. До досягнень науковця, на нашу думку, слід віднести запропоновану класифікацію податків на доходно-майнові, тобто прямі, які безпосередньо утримуються у джерелах отримання доходу, а також податки на споживання, що встановлюються у вигляді надбавок до ціни товарів і послуг, а їх реальними носіями виступають споживачі таких товарів і послуг [5, с. 111–112], а також надані рекомендації щодо їх оптимізації.

Питання оптимізації оподаткування також знаходиться у фокусі наукових досліджень англійських економістів XVI – XVII століть, таких як Ф. Бекон, У. Петті, Т. Мен, Т. Гоббс, Д. Локк. Проте це питання розглядається ними в площині співвідношення між прямими та непрямими податками.

Значний внесок у розвиток концептуальних основ управління державними фінансами у XVII – XVIII століттях зробили німецькі фінансисти-камералісти. Серед представників цієї економічної течії варто згадати таких, як Д. фон Джусті, Л. фон Секендорф, Д. Бехер, Д. фон Зонненфельс. Вони вперше здійснили систематизований аналіз державного господарства, а державу розглядали як об'єкт планування, вважаючи планування основною функцією управління. У своїх працях камералісти намагалися переконати правлячі еліти тодішніх державних утворень на території Німеччини в тому, що під час мобілізації коштів у своє розпорядження доцільно керуватися не суб'єктивними намірами та потребами, а ідеєю збереження потенціалу довгострокового економічного зростання. Велике значення представники цієї економічної теорії надавали питанням ефективності адміністрування податків, проблемі актуальній донині. Так, обґрунтовуючи і відстоюючи ідею помірною оподаткування, камералісти стверджували, що зниження ставок з податків та надання пільг у перспективі можуть привести до зростання податкової бази і надходжень до бюджетів. Слід зауважити, що вони першими заклали основи участі населення у вирішенні питань фіскального характеру, започаткували демократичні засади у бюджетній системі [6, с. 93].

Наприкінці XVIII століття найпомітніший вплив на розвиток теорії оподаткування справляють погляди французьких фізіократів. До найбільш яскравих представників цієї наукової школи можна віднести французьких економістів Ф. Кене, О. Мірабо, А. Тюрго, які, ґрунтуючись на своєму вченні про чистий дохід, вважали, що теоретично всі наявні податки можна замінити одним податком на чистий продукт, а саме земельним. Цей податок є прямим, визначається на основі када-

стру і стягується тільки із землевласників у сумі 2/7 від земельного доходу, оскільки доходи усіх інших класів складаються з «необхідних» витрат виробництва. На думку фізіократів, так був реалізований принцип соціальної справедливості, оскільки обкладалися безпосередньо ті доходи, які були одержані єдиним продуктивним класом у суспільстві. Переконавання школи фізіократів можна звести до реалізації трьох основних принципів оподаткування: 1) воно має бути ґрунтоване безпосередньо на самому джерелі доходів; 2) воно повинне бути у відомому постійному співвідношенні з цими доходами; 3) воно не повинне бути занадто обтяжене витратами стягування. Ця теорія є передвісником теорії перекладання податків, теорії єдиного податку, а також співзвучна теорії пропорційного оподаткування [7, с. 70].

Вагомим кроком у дослідженні податкових фінансів стало зародження класичної політичної економії, завдяки якій було започатковане вивчення основних принципів побудови податків та податкової системи. Основоположником цієї науки можна вважати англійського економіста А. Сміта, який у роботі «Дослідження про природу та причини багатства народів» визначив вихідні засади формування податкової політики в ринковому середовищі:

- податки повинні бути чітко визначеними, а не довільними (означає встановлення строків сплати, способів платежу, сум податків, зрозумілих для платника та всіх інших осіб);

- всі громадяни повинні брати участь в утриманні уряду пропорційно своїм доходам, які вони одержують під захистом та опікою держави (тобто визначається принцип рівності оподаткування);

- податки повинні утримуватися тоді та так, щоб це було вчасно та зручно для платника;

- кожен податок має бути розроблений так, щоб якомога менше вилучати грошей у платників понад того доходу, який він приносить у скарбницю, тобто забезпечити дешевизну справляння податків [8, с. 588–589].

Актуальним положенням, обґрунтованим А. Смітом, є те, що до платників податків не варто застосовувати репресії, оскільки це може завдати шкоди розвитку промисловості, а держава втрачає вигоду, яку могла б мати від розширення бази оподаткування завдяки додатковим інвестиціям. Він наголошував на тому, що держава повинна створювати такі податкові умови для капіталу, щоб він не тікав із країни. Однак А. Сміт, дотримуючись теорії про непродуктивність державних послуг, все ж таки вважав податок справедливою ціною за сплату послуг державі.

Іншим представником англійської класичної політекономії, який завершив теорію податків, розроблену А. Смітом, був Д. Рікардо. Як і його попередник, науковець відстоював точку зору про

негативний вплив податків на розширене відтворення. На його думку, капітал слід максимально звільнити від оподаткування, оскільки податкове навантаження скорочує прибутки капіталістів, призводить до загального зростання рівня цін, що зумовлює негативні тенденції в розвитку економіки держави. Він категорично стверджував, що всі податки – зло, і вони мають лише негативну дію на всі сторони суспільного життя, оскільки зростання податків обов'язково призведе до падіння обсягів виробництва. І за таких умов головним завданням державної фінансової політики стає стимулювання накопичення та розширення виробництва [9, с. 82].

На рубежі XIX – XX століть сформувався та отримав розвиток новий напрям західної економічної думки, а саме маржиналізм. Його представники (Л. Вальрас, Дж.Б. Кларк, К. Віксель та ін.) своє вчення зводили до того, що вартість визначається суб'єктивно-психологічними умовами, попитом і пропозицією. Підхід до питань оподаткування відобразив суб'єктивно-психологічну концепцію цієї школи. З часу свого виникнення маржиналізм намагався створити так звану чисту економічну теорію за аналогією з точними науками. Аналіз граничних приростів попиту та пропозиції на споживчі товари, державних видатків і податків, інших категорій певною мірою абстрагований від соціально-економічного розвитку суспільства, але доповнений суб'єктивістським підходом. На відміну від представників класичної політекономії, вони вважали, що вартість виникає не з витрат виробництва, а з граничної корисності [10, с. 110].

У своїх висновках маржиналісти обґрунтовували необхідність прогресивного оподаткування. Свої докази представники цієї школи побудували на суто психологічних засадах сприйняття додаткових благ. Як і в разі споживання додаткових благ, вони доводять, що приріст доходу теж характеризується тенденцією граничної корисності кожної його додаткової одиниці до спадання. На їхню думку, це виправдовує прогресивне оподаткування на тій підставі, що з точки зору суб'єктивного психологічного сприйняття підвищене оподаткування кожної додаткової одиниці високих доходів справляє на платника враження не дуже значного тягара [11, с. 50].

Ще один представник маржиналістської наукової течії, а саме датський економіст А.Дж. Коен Стюарт, адаптував маржиналістські політекономічні підходи до потреб фінансової науки. Він піддав критиці виведений його попередниками принцип прогресивності оподаткування, що є наслідком зниження граничної корисності доходу певної особи за його відносного зростання. Серед аргументів А.Дж. Коена Стюарта, на наш погляд, особливої уваги заслуговують такі: 1) загальний закон зниження величини приросту доходу (саме

цим обґрунтовується прогресія оподаткування) не є свідченням реальної величини такого зниження; 2) пропорційне оподаткування приводить до оптимізації рівня навантаження в розрізі окремих платників податків, оскільки гранична корисність доходу знижується тими самими темпами, якими збільшується дохід; 3) під час оподаткування особистих доходів потрібно розраховувати калькуляцію податкових ставок [12, с. 12–13]. Зазначимо, що напрацювання науковця актуальні сьогодні.

Своє продовження фундаментальна наукова концепція теорій оподаткування знайшла в роботах представників «шведської школи», а саме в працях К. Вікселя та його учня Е. Ліндаля. Відкриття К. Вікселя полягає в тому, що він уперше пов'язав податкові принципи з формою податкового управління, насамперед із процесом затвердження податків парламентом. Науковець стверджував, що розподіл податкового тягаря має політичний характер, законодавчі органи повинні максимально враховувати інтереси платників податків, передусім інтереси меншості. Окрім цього, К. Віксель уперше науково обґрунтував роль податків у підвищенні суспільного добробуту. В цьому випадку його заслуга полягає у системному дослідженні розміру податків від обсягу суспільних благ, що вимірюються величиною бюджетних видатків. У результаті проведених досліджень вчений заклав основи справедливого оподаткування відповідно до принципу еквівалентності між сумою сплачених податків та отриманими суспільними благами та послугами [13, с. 299].

У працях Е. Ліндаля податки розглянуто як своєрідну плату за державні суспільні послуги. Як і К. Віксель, він вважав, що головною проблемою оподаткування є досягнення справедливості.

Світова економічна криза 1929–1933 рр. засвідчила, що створена економічна система не здана саморегулюватись. Неокласичну доктрину було визнано неспроможною, і її замінило кейнсіанство. З одного боку, кейнсіанство є прямим запереченням неокласицизму, а з іншого боку, воно увібрало в себе низку його важливих принципів. Так, маржиналізм з його суб'єктивно-психологічними постулатами знайшов у теорії Дж. Кейнса своє втілення та подальший розвиток.

Економічна доктрина Дж. Кейнса запропонувала шляхи поліпшення функціонування господарського механізму та пом'якшення суперечностей ринкової економіки. Всі попередні теорії виходили з того, що ринкове господарство має достатню кількість внутрішніх сил саморозвитку, має внутрішні саморегулятори для залагодження економічних проблем. Однак, як засвідчив досвід, теорія «автоматичного саморегулятора» безповоротно зазнала краху. виправити становище, підвищити ефективність господарювання можна тільки за допомогою державного втручання в економіку.

Дж. Кейнс розробив принципово нову теорію податків, спрямовану на державне регулювання економіки за умов ринкових відносин. Це регулювання здійснюється за допомогою різних економічних інструментів, зокрема податків, які Дж. Кейнс розглядає як «вбудовані механізми гнучкості», що амортизують кризові явища та рівномірно розподіляють податковий тягар залежно від доходів. Одним із важливих принципів запропонованої теорії також є те, що економічне зростання, на думку науковця, залежить від достатніх заощаджень тільки за умови повної зайнятості. Якщо цієї головної умови немає, то великі заощадження заважають зростанню. Звідси випливає висновок про те, що зайві заощадження потрібно вилучити за допомогою податків, при цьому шкала оподаткування має бути прогресивною. Тобто Дж. Кейнс виводить принцип прогресивності в оподаткуванні не з ідеї справедливості, а з концепції «граничних заощаджень» [14, с. 156–157].

Однак проведення регулятивної політики монетарними та фіскально-бюджетними методами, підміна у багатьох випадках реальних економічних відносин психологічними економічними поняттями, які не завжди виявляли глибинні причини економічної стагнації, зростання темпів безробіття, сповільнення темпів економічного зростання, збільшення державного боргу, підвищення рівня інфляції засвідчили низку суперечностей кейнсіанської концепції економічного розвитку, результатом чого стала криза 1974–1975 рр. Як наслідок, на перший план знову виходить неокласична теорія з притаманною їй практикою державного втручання.

У неокласичній теорії широкого розвитку набули два напрями, а саме теорія пропозиції та монетаризм. Теоретики першого напрямку (А. Лаффер, Р. Мандаль, Дж. Гільдер, М. Фелдстайн та ін.) поділяли думку про негативний вплив державного втручання в економіку. На їхню думку, систематичне втручання держави у господарське життя, її політика доходів, зайнятості, соціального забезпечення справляють руйнівний вплив на економіку. Таке втручання відкидається, а роль держави обмежується здійсненням політики, що сприяє вільній господарській діяльності, а також підтримці необхідного рівня грошової маси, вжиттю кредитних заходів, обмеженню соціальних витрат. Прихильники теорії пропозиції категорично відкидають ідею нарощування бюджетних витрат для стабілізації або формування попиту, кваліфікуючи її як чинник дестабілізації економіки і стимулювання інфляції. Не сприймаючи політику бюджетної експансії, вони виступають за збалансований бюджет, оздоровлення фінансів [15, с. 112].

Автори теорії пропозиції заперечують ідею використання податків як засобу антициклічної дії на економіку. Прогресивно зростаючий податок на

доходи окремих осіб і корпорацій розглядається як перешкода для зростання заощаджень, а отже, нових капітальних вкладень, нарощування ділової активності, стійкого економічного зростання. При цьому висувається вимога щодо радикального зниження граничних податків і ставок, скорочення ступеня прогресивності оподаткування доходів. Такі заходи розглядаються як ефективний засіб стимулювання приватної ініціативи, створення сприятливих умов для підтримки ділової активності на основі необмеженого ринкового саморегулювання, розширення інвестицій та оптимального довготермінового темпу економічного зростання. Ключем до вирішення найбільш гострих економічних проблем вважається стимулювання широкої приватної ініціативи та приватного підприємництва, а найважливішим важелем їх стимулювання – зниження податкових ставок і надання податкових пільг та привілеїв корпораціям. Тільки через стихійний ринковий механізм і всіляке підвищення пропозиції, за твердженням прибічників цієї теорії, можна забезпечити ефективне використання ресурсів і стимулювати попит на продукцію. Будь-яке збільшення бюджетних витрат на ці цілі відкидається, як і підвищення витрат на соціальні потреби [16, с. 56–57].

А. Лаффер у своїх дослідженнях обґрунтував необхідність скорочення граничних податкових ставок. Він наочно показав кількісну залежність між прогресивністю в оподаткуванні і доходами бюджету, створивши параболічну криву, і зробив висновок про те, що зниження податків покращує інвестиційну діяльність приватного сектору. Науковець довів, що підвищення податкових ставок лише до певної межі супроводжується зростанням податкових поступлень до бюджету, після чого таке зростання поступово сповільнюється, а також навіть відбувається відповідне зниження доходів до бюджету або їх різке падіння. Отже, коли податкова ставка досягає певного критичного рівня, падає підприємницька ініціатива, скорочуються стимули до розширення виробництва, зменшуються доходи до оподаткування, внаслідок чого частина платників податків переходить із легального у тіньовий сектор економіки [17, с. 19–22].

Іншим напрямом в розвитку неокласичної теорії став монетаризм. Найвідомішим представником цього напрямку вважається М. Фрідман, який виступив за обмеження державного втручання в економіку лише грошовою системою. Згідно з його розрахунками грошова маса має зростати щорічно на 4% (цей показник обчислений лише для економіки США), які включають 3% приросту ВВП та 1% довготривалого сповільнення швидкості обігу грошової одиниці. Така політика, на думку М. Фрідмана, повинна стимулювати підприємницьку та ділову активність. Цим своїм висновком автор опосередковано виступив за скорочення

податкового тягаря, чітку ув'язку між сумою сплачених податків та обсягом бюджетних асигнувань [2, с. 20].

Однак треба все ж таки визнати, що саме рекомендації теорії пропозиції були використані в кінці ХХ століття низкою західних країн під час проведення реформ системи оподаткування.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, теорія оподаткування пройшла тривалий шлях еволюції від сплати десятини на користь церкви до вагомого джерела державних доходів. Такий розвиток триває і сьогодні, відбуваються нові спроби переосмислити податковий механізм відповідно до вимог сучасності, визначити нові концепції. Зокрема, можна відзначити праці лауреатів Нобелівської премії 1996 р., а саме професорів У. Вікрі (США) та Дж. Мерлі, а також їх аналіз залежності продуктивних можливостей платників податків від рівня податкового навантаження. Однак, підсумовуючи багатовіковий досвід дослідження місця й ролі податків у суспільстві, можемо зробити висновок, що податки розглядаються як обов'язкові платежі, що використовуються для фінансування суспільних благ і послуг; є дієвим засобом фінансової політики держави для впливу на розташування ресурсів, перерозподіл багатства тощо. При цьому для побудови в нашій країні раціональної, дієвої та ефективної системи оподаткування такий досвід є безцінним, він має бути переосмислений задля визначення на цьому теоретичному базисі механізму та заходів щодо її реформування. Це питання вважаємо перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фрадинський О. Розвиток теорії оподаткування в період становлення світової фінансової науки. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 6. Т. 1. С. 17–21.
2. Благун І., Когут М.-Х., Скларська Л. Передумови виникнення і тенденції становлення податкового механізму ринкової економіки. Наукові записки Української академії друкарства. 2013. № 4. С. 8–24.
3. Лебедзевич Я. Теорії походження податків. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2006. № 3(6). С. 88–99.
4. Озеров І. Основы финансовой науки. Бюджет. Формы взимания. Местные финансы. Государственный кредит. Москва: ЮрИнфоР-Пресс, 2008. 622 с.
5. Демиденко Л. Розвиток теорії оподаткування вченими заходу. Фінанси України. 2004. № 5. С. 111–117.
6. Штермер О. Концептуальні підходи до формування фінансової політики держави. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Державне управління. 2011. Т. 165. Вип. 153. С. 92–96.
7. Ингрэн Дж. История политической экономии / пер. с англ. Москва, 1891. С. 65–73.

8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ.; предисл. В. Афанасьева. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.

9. Рикардо Д. Соч.: в 7 т. / пер. с англ. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1 : Начала политической экономии и налогового обложения. 1955. 360 с.

10. Сабадош Л. Парадигма теорій оподаткування підприємницької діяльності. Торгівля, комерція, підприємництво. 2010. Вип. 11. С. 109–113.

11. Мельник В. Генеза теорій податків. Фінанси України. 2004. № 8. С. 42–53.

12. Суторміна В., Федосов В., Андрущенко В. та ін. Держава – подати – бізнес: (із світового досвіду

фіскального регулювання ринкової економіки): монографія. Київ: Либідь, 1992. 328 с.

13. Клепанчук О. Дослідження місця та ролі податків у суспільстві. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.4. С. 294–302.

14. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Прогресс, 1978. 548 с.

15. Мельник П. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 362 с.

16. Крисоватий А. Фінансові школи та логос теорії оподаткування. Світ фінансів. 2005. Вип. 3–4(4–5). С. 53–68.

17. Лондар С. Определение параметров кривой Лаффера для украинской экономики. БИЗНЕС-ИНФОРМ. 1998. № 13–14. С. 19–24.